

ยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่มีจำหน่ายในร้านขายยาแผนปัจจุบัน จังหวัดอุดรธานี

ธีระดา สูงแข็ง¹, ทิพาพร กาญจนราช², ไพบุลย์ ดาวสดี³, สุทิน ชนะบุญ⁴

¹กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี

²ภาควิชาเภสัชศาสตร์สังคมและการบริหาร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

³คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดขอนแก่น

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์: เพื่อสำรวจรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2561 ที่มีจำหน่ายในร้านขายยาแผนปัจจุบันของจังหวัดอุดรธานี เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายการยาจำแนกตามลักษณะของร้านขายยา และรวบรวมรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่ผู้มารับบริการเรียกหา **วิธีการ:** ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากร้านขายยา 200 ร้านที่ได้จากการสุ่มอย่างง่ายจากฐานข้อมูลการขออนุญาตเปิดร้านขายยาของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี ด้วยการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลคือเภสัชกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการ **ผลการวิจัย:** เภสัชกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการที่เป็นเจ้าของร้านยา และที่ไม่ใช่เจ้าของร้านยา มีจำนวน 76 และ 124 คน ตามลำดับ ยาสมุนไพรที่พบจำหน่ายมากที่สุด 5 ลำดับแรกคือ ขมิ้นชัน (198 ร้าน ร้อยละ 99.0) ฟ้าทะลายโจร (195 ร้าน ร้อยละ 97.5) มะขามแขก (190 ร้าน ร้อยละ 95.0) ว่านหางจระเข้ (173 ร้าน ร้อยละ 86.5) รางจืด (129 ร้าน ร้อยละ 64.5) ร้านยามีจำนวนรายการยาจำหน่ายเฉลี่ย 18.1 รายการจาก 74 รายการที่บรรจุในบัญชียาหลักแห่งชาติ (ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 7.0 ค่าสูงสุด 42 ค่าต่ำสุด 4) ร้านขายยาที่มีจำนวนชั่วโมงในการเปิดทำการ 10 ชั่วโมงขึ้นไปต่อวัน มีจำนวนรายการยาสมุนไพรมากกว่าร้านที่เปิดน้อยกว่า 10 ชั่วโมงต่อวันอย่าง (ผลต่างค่าเฉลี่ย 3.22, 95% CI= 1.00,5.44, P= 0.005) ยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่ถูกเรียกหามากที่สุด 5 ลำดับแรก จาก 630 คำตอบที่ได้ คือ ฟ้าทะลายโจร (125 รายการ ร้อยละ 19.8) ขมิ้นชัน แคปซูล (120 รายการ ร้อยละ 19.1) มะขามแขก (62 รายการ ร้อยละ 9.8) ยาน้ำแก้ไอมะขามป้อม (59 รายการ ร้อยละ 9.4) เพชรสังฆาต (56 รายการ ร้อยละ 8.9) **สรุป:** จำนวนยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่มีจำหน่ายในร้านขายยาในจังหวัดอุดรธานี ยังมีอยู่ไม่ถึงร้อยละ 25 ของรายการยาสมุนไพรทั้งหมดในบัญชียาหลักแห่งชาติ ยาที่ผู้รับบริการส่วนใหญ่เรียกหาเป็นยาในกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพร

คำสำคัญ: ยาสมุนไพร ร้านขายยา บัญชียาหลักแห่งชาติ

รับต้นฉบับ: 2 มิ.ย. 2565, ได้รับบทความฉบับปรับปรุง: 21 ก.ค. 2565, รับลงตีพิมพ์: 28 ก.ค. 2565

ผู้ประสานงานบทความ: ทิพาพร กาญจนราช ภาควิชาเภสัชศาสตร์สังคมและการบริหาร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40002 E-mail: Otipkan@kku.ac.th

Availability of Herbal Medicines in the National List of Essential Medicines in Drugstores for Modern Medicines Located in Udonthani

Teerada Soongkhang¹, Tipaporn Kanjanarach², Paiboon Daosaodsai³, Sutin Chanabun⁴

¹Health Consumer Protection and Pharmacy Department, Udonthani Provincial Public Health Office

²Department of Social and Administrative Pharmacy, Faculty of Pharmaceutical Sciences, Khon Kaen University

³Faculty of Pharmaceutical Sciences, Khon Kaen University

⁴Sirindhorn College of Public Health Khon Kaen

Abstract

Objectives: To identify the items of herbal medicines in the National List of Essential Medicines (NLEM) available in pharmacies for modern medicines located in Udonthani Province, compare the average number of herbal medicines among pharmacies with different characteristics, and compile herbal medicines in the NLEM that were requested by the clients. **Methods:** The researchers collected data from 200 community pharmacies selected by simple random sampling from those in the database on pharmacies with licenses for drug distribution of Udonthani Provincial Public Health Office, through the interview. Subjects were practicing pharmacists in drugstores. **Results:** 76 practicing pharmacists in drugstores were pharmacy owners and the remaining 124 were not. Five most commonly available products in community pharmacies were turmeric capsules (198 pharmacies, 99.0%), *Andrographis paniculata* capsules (n=195, 97.5%), senna capsules (n= 190, 95.0%), aloe vera (n=173, 86.5%), and *Thunbergia laurifolia* (n=129, 64.5%). Mean numbers of herbal medicines listed in the NLEM available was 18.14 ± 7.07 out of 74 items (Max: 42, Min: 4). Pharmacies with ≥ 10 business hours per day stocked more items of herbal medicines than those opened < 10 hours per day (mean difference 3.22, 95% CI =1.00-5.44, P = 0.005). Five most commonly products in the NLEM that were requested by the clients (with the total of 230 requests) were *Andrographis paniculata* capsules (19.8%, n=125) turmeric capsules (19.1%, n=120) senna (9.8%, n=62) *Phyllanthus emblica* cough syrup (9.4%, n=59) and *Cissus quadrangularis* (8.9%, n=56). **Conclusion:** Numbers of herbal medicines in the NLEM available in the community pharmacies located in Udonthani province were less than 25% of the listed items. Most of the herbal medicines requested by the clients were in the category of medicine developed from herbs.

Keywords: herbal medicines, drugstores. National List of Essential Medicines

บทนำ

ประเทศไทยพัฒนาการใช้สมุนไพรอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนการใช้สมุนไพรในการรักษาสุขภาพขั้นเบื้องต้นของประชาชนในงานสาธารณสุขมูลฐาน ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตั้งแต่ในแผนพัฒนาการสาธารณสุข ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) โดยมีนโยบายด้านสมุนไพรในปีพ.ศ. 2522 คือ ส่งเสริมการวิจัย และพัฒนาสมุนไพร เพื่อนำผลมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสุขภาพของประชาชน (1)

ประเทศไทยมีบัญชียาหลักแห่งชาติฉบับแรก ในปี พ.ศ.2522 โดยในบัญชียาฉบับแรก มีเฉพาะยาแผนปัจจุบัน และได้มีการจัดทำยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2542 ประกอบด้วยยา 2 กลุ่ม รวม 8 รายการ คือ ยาจากสมุนไพรที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม (ยาดำรับมีส่วนผสมของสมุนไพรหลายตัว) จำนวน 3 รายการ และยาพัฒนาจากสมุนไพร (ยาจากสมุนไพรเดี่ยว) จำนวน 5 รายการ (2) ในปีพ.ศ. 2549 ได้เพิ่มยาจากสมุนไพรที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม เพิ่มอีก 8 รายการ รวมเป็น 11 รายการและยาพัฒนาจากสมุนไพร เพิ่มอีก 3 รายการ รวมเป็น 8 รายการ จึงมียาสมุนไพรในฉบับนี้รวมทั้งสิ้น 19 รายการ (3) ต่อมาในปี พ.ศ. 2554 ได้มีปรับปรุงบัญชียาจากสมุนไพรโดยมุ่งสร้างเสริมระบบการใช้ยาจากสมุนไพรอย่างเหมาะสม เพื่อเป็นกลไกในการส่งเสริมการแพทย์แผนไทยให้คู่ขนานกับการแพทย์แผนปัจจุบันในระบบบริการสาธารณสุข และส่งเสริมการผลิตยาจากสมุนไพรในโรงพยาบาล ส่งผลให้มียาในบัญชียาเพิ่มมากขึ้นเป็น 71 รายการ ประกอบด้วยยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ (เปลี่ยนจากคำว่าสมุนไพรที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม) จำนวน 50 รายการ และยาพัฒนาจากสมุนไพรจำนวน 21 รายการ (4) ส่วนสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติพ.ศ. 2561 ประกอบด้วยยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ จำนวน 50 รายการ และยาพัฒนาจากสมุนไพร จำนวน 24 รายการ (5) จนถึงฉบับล่าสุด บัญชียาหลักแห่งชาติด้านสมุนไพร พ.ศ. 2564 ซึ่งประกอบด้วย บัญชีย่อย 3 บัญชี ได้แก่ บัญชี 1 คือ รายการยาที่ใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ มีหลักฐานที่สนับสนุนการใช้ตามสรรพคุณ หรือข้อบ่งใช้ มีประสิทธิภาพการใช้ในประเทศไทยอย่างพอเพียง สามารถใช้ในสถานพยาบาล จำนวน 81 รายการ บัญชี 2 หมายความว่า รายการยาที่ต้องใช้โดยแพทย์แผนไทยหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการของสถานพยาบาลนั้น ๆ

จำนวน 8 รายการ บัญชี 3 หมายความว่า รายการยาสำหรับโครงการพิเศษของหน่วยงานของรัฐ จำนวน 3 รายการ และอีก 2 รายการไม่ระบุบัญชี 3 หมายความว่า รายการยาและผลิตภัณฑ์ยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ สะท้อนให้เห็นความพยายามในการส่งเสริมการใช้ยาจากสมุนไพรในระบบบริการสุขภาพอย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้งความพยายามในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย และการสร้างความมั่นคงทางยาให้กับประเทศ

แผนงานสาธารณสุขไทยด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก พ.ศ. 2554–2556 ของกระทรวงสาธารณสุข มีนโยบายส่งเสริมการใช้และการผลิตยาจากสมุนไพร รวมถึง การเข้าถึงบริการแพทย์แผนไทยและการใช้ยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ ส่งเสริมให้ใช้คู่ขนานกับการแพทย์แผนปัจจุบันในระบบบริการสาธารณสุข เพื่อให้ประชาชนเข้าถึงบริการทางการแพทย์ทางเลือกและสามารถเลือกใช้สมุนไพรได้ด้วยตนเอง (1) ในปี 2557 รัฐได้กำหนดเป้าหมายในการดำเนินงานที่เป็นการส่งเสริมงานด้านการแพทย์แผนไทย เช่น หน่วยบริการปฐมภูมิ/โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ที่มีนักการแพทย์แผนไทยประจำอยู่ ให้ส่งจ่ายยาสมุนไพรอย่างน้อย 5 รายการ และเพิ่มเป็น 10 รายการใน ปี 2558

ในขณะที่พบหลักฐานปรากฏการสนับสนุนการใช้ยาสมุนไพร และยาแผนไทยในสถานพยาบาลภาครัฐ จากการทบทวนวรรณกรรมยังไม่พบการสนับสนุนการใช้ยาสมุนไพรหรือยาแผนไทยในภาคเอกชน รวมถึงร้านขายยาอย่างเป็นรูปธรรม ข้อมูลด้านชนิดและจำนวนรายการของผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านขายยาของไทยยังมีอยู่อย่างจำกัด งานวิจัยที่สำรวจรายการยาสมุนไพรในร้านยาที่ผ่านมาเป็นการสำรวจชนิดของยาโดยไม่ได้แยกประเภทว่าเป็นยาในหรือนอกบัญชียาหลักแห่งชาติ ไม่มีงานวิจัยใดที่ระบุจำนวนรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ยาสมุนไพรที่จำหน่ายในร้านขายยาและความต้องการของผู้บริโภค จะเป็นประโยชน์ในการให้คำแนะนำผู้มารับบริการ รวมถึงเป็นข้อมูลประกอบในการจัดทำข้อเสนอแนะรายการยาสมุนไพรที่ควรส่งเสริมการผลิตและควรจัดหาไว้บริการในร้านขายยาเพื่อเพิ่มเกิดการเข้าถึงยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ

จังหวัดอุดรธานีเป็นจังหวัดขนาดใหญ่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนที่มีร้านขายยาเป็นจำนวนมากกระจายอยู่ทุกพื้นที่ในอำเภอต่าง ๆ ปัจจุบันยังไม่มีข้อมูลว่าร้านยาในจังหวัดอุดรธานีมีรายการยาสมุนไพรอะไรบ้างสำรองไว้เพื่อจำหน่าย และเนื่องจากปัจจุบันยาสมุนไพรมีความหลากหลาย การส่งเสริมการใช้ยาสมุนไพรจึงควรเริ่มจากกลุ่มที่ได้รับการพิจารณาแล้วว่ามีความปลอดภัย มีประสิทธิภาพในการรักษา และเหมาะกับประชาชนชาวไทย ซึ่งก็คือยาในบัญชียาหลักแห่งชาติ ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าวิจัยจึงสนใจสำรวจรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่มีสำรองไว้จำหน่ายในร้านขายยา จังหวัดอุดรธานี ระบุค่าเฉลี่ยรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติและเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายการยาตามลักษณะของร้านขายยา รวมทั้งรวบรวมรายการยาที่ผู้มารับบริการเรียกหา

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเชิงสำรวจภาคตัดขวางนี้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์มหาวิทยาลัยขอนแก่นเลขที่โครงการ HE632301 วันที่ 18 ตุลาคม 2564

ประชากรและตัวอย่าง

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้จำแนกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ 1 คือ ร้านขายยาแผนปัจจุบันตามพระราชบัญญัติยา พ.ศ. 2510 ที่เป็นเอกชน ซึ่งได้รับใบอนุญาตจำหน่ายยาแผนปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี จำนวน 243 ร้านในปี พ.ศ. 2563 ซึ่งปรากฏชื่อในฐานข้อมูลการขออนุญาตเปิดกิจการ ของกลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเภสัชสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี กลุ่มที่ 2 คือ เกษตรกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการในร้านขายยาแผนปัจจุบัน ทั้งรูปแบบที่เป็นการรับจ้างอยู่ปฏิบัติงานแบบเต็มเวลาหรือแบบนอกเวลางานปกติ (part time) ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี

กลุ่มตัวอย่างคือ ร้านขายยาแผนปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดอุดรธานีที่ได้จากการสุ่มอย่างง่ายโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปจากประชากรที่ปรากฏในฐานข้อมูล และเกษตรกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการในร้านขายยาแผนปัจจุบันที่เลือกได้จำนวน 1 คน ต่อ 1 ร้าน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้สนใจทราบจำนวนรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่สำรองไว้จำหน่ายในร้านขายยา จึงคำนวณขนาดตัวอย่างจากสูตรการประมาณค่าเฉลี่ยในประชากรขนาดเล็กของ Daniel (6) คือ $n = [NZ^2 \sigma^2] / [e^2 (N-1) + Z^2 \sigma^2]$ โดย N คือ จำนวนร้าน

ขายยาแผนปัจจุบันในจังหวัดอุดรธานี 243 ร้าน ซึ่งได้จากฐานข้อมูลดังกล่าวมาแล้ว กำหนดระดับความเชื่อมั่นที่ 95 % ($Z_{0.025} = 1.96$) จากการวิจัยนําร่องในจังหวัดขอนแก่น ค่าเฉลี่ยจำนวนรายการยาสมุนไพรที่มีในร้านขายยา = 16.76 ± 5.05 รายการ ดังนั้นค่าความแปรปรวนของจำนวนรายการยาสมุนไพรในร้านขายยา (σ^2) = 25.5 และค่าความคลาดเคลื่อนที่ยอมรับได้ (e) ที่ร้อยละ 3 ของค่าเฉลี่ยจำนวนรายการยาสมุนไพรจากการศึกษานําร่อง ดังนั้นค่า $e = 0.50$ หลังจากแทนค่าในสูตรได้ขนาดตัวอย่าง 150.69 และปรับขนาดตัวอย่างจากผลการวิจัยนําร่องซึ่งพบว่าอัตราการยินยอมเข้าร่วมให้ข้อมูลของอาสาสมัครเท่ากับร้อยละ 75 รวมร้านขายยาที่ต้องเก็บข้อมูล คือ 200 ร้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ แบบสอบถามที่ประกอบด้วยคำถามข้อมูลทั่วไปของร้านยาและเจ้าของร้าน รายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2561 ที่จำหน่ายในร้านขายยาที่เป็นแบบบัญชีรายการ (check list) โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่ 1 ยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ และกลุ่มที่ 2 ยาพัฒนาจากสมุนไพร และคำถามปลายเปิดอีก 1 ข้อ ให้ผู้ให้ข้อมูลระบุรายการยาสมุนไพรที่ผู้มารับบริการนิยมเรียกหา ผู้วิจัยพัฒนา เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเอง และผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงปรากฏ (face validity) จากผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้เรื่องยาหรือเป็นบุคลากรทางการแพทย์ และมีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยเชิงสำรวจมากกว่า 5 ปี จำนวน 3 ท่าน และ ปรับเปลี่ยนข้อความให้ชัดเจนขึ้นตามคำแนะนำของตัวอย่างในการศึกษานําร่อง

การเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเป็นผู้เก็บข้อมูลด้วยตนเองระหว่างเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม 2564 โดยเดินทางไปยังร้านขายยาที่สุ่มได้ ผู้วิจัยเป็นคนอ่านคำถามในแบบสอบถามและบัญชีรายการให้กลุ่มตัวอย่างฟังและบันทึกข้อมูลตามคำตอบของผู้ให้ข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้องของรายชื่อยาที่กลุ่มตัวอย่างตอบ ด้วยการดูจากสินค้าจริงที่อยู่ในร้านขายยา การเลือกใช้วิธีนี้ในการเก็บข้อมูลเนื่องจาก ในการศึกษา นําร่องพบว่า เจ้าของร้านยาและเกษตรกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการในร้านขายยา ต้องทำงานในร้านตลอดเวลา และสะดวกให้ผู้วิจัยใช้วิธีการอ่านแบบสอบถามและบัญชีรายการให้ฟัง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนาในการบรรยายลักษณะของร้านขายยาและลักษณะสังคม

ประชากรศาสตร์ของเภสัชกรผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนจำนวนร้านยาที่สำรองยาสมุนไพรแต่ละรายการ การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่มีจำหน่ายในร้านขายยาตามลักษณะของร้านขายยาวิเคราะห์ด้วย Student's t test

ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของร้านขายยา

ในการเก็บข้อมูลครั้งนี้เจ้าของร้านยาและเภสัชกรผู้มีหน้าที่ปฏิบัติการในร้านขายยาที่สุ่มได้ให้ความร่วมมือในการเป็นอาสาสมัครครบทั้ง 200 ร้าน ร้านขายยาส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในชุมชน (ร้อยละ 57.5) ลักษณะของผู้รับบริการส่วนใหญ่เป็นลูกค้าประจำ (ร้อยละ 66.0) ระยะเวลาที่เปิดดำเนินการเฉลี่ย 10.2 ± 9.7 ปี และจำนวนชั่วโมงในการเปิดทำการต่อวันเฉลี่ย 10.9 ± 3.5 ชั่วโมง (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1. ลักษณะทั่วไปของร้านขายยา (n=200)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
ที่ตั้งร้านยา		
ในชุมชน	115	57.5
ในเขตเมือง	85	42.5
ลักษณะของผู้รับบริการส่วนใหญ่ ¹		
ลูกค้าประจำ	132	66.0
ลูกค้าจร	68	34.0
ระยะเวลาที่ร้านเปิดกิจการ (ปี)		
ต่ำกว่า 10 ปี	135	67.5
10 ปีขึ้นไป	65	32.5
จำนวนชั่วโมงในการเปิดทำการต่อวัน		
10 ชั่วโมงขึ้นไป	150	75.0
ต่ำกว่า 10 ชั่วโมง	50	25.0

1: จำแนกโดยผู้ให้ข้อมูล

ลักษณะสังคมประชากรศาสตร์ของเภสัชกร

เภสัชกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 68.5) อายุเฉลี่ย 39.7 ± 11.4 ปี มีระดับการศึกษาสูงสุดปริญญาตรี (ร้อยละ 73.5) มีระยะเวลาปฏิบัติงานที่ร้านขายยาต่ำกว่า 10 ปี (ร้อยละ 55.5) ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของกิจการ (ร้อยละ 62.0) และไม่เคยฝึกอบรมศึกษาต่อเนื่องทางเภสัชศาสตร์ที่เกี่ยวกับด้านสมุนไพร (ร้อยละ 84.0) ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2. ลักษณะสังคมประชากรศาสตร์ของเภสัชกร (n=200)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
หญิง	137	68.5
ชาย	63	31.5
อายุ		
35 ปีขึ้นไป	126	63.0
ต่ำกว่า 35 ปี	74	37.0
ระดับการศึกษาสูงสุด		
ปริญญาตรี	147	73.5
สูงกว่าปริญญาโท	53	26.5
ระยะเวลาปฏิบัติงานที่ร้านขายยาแห่งนี้		
ต่ำกว่า 10 ปี	111	55.5
10 ปีขึ้นไป	89	44.5
สถานภาพของท่านในร้านขายยา		
ไม่ได้เป็นเจ้าของกิจการ	124	62.0
เป็นเจ้าของกิจการ	76	38.0
การศึกษาต่อเนื่องด้านสมุนไพร		
ไม่มี	168	84.0
มี	32	16.0

ยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติในร้านยา

กลุ่มที่ 1 ยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ

ร้านขายยาในจังหวัดอุดรธานีมียาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติในกลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณจำหน่ายครบทั้ง 8 กลุ่มอาการจากรายการยาทั้งหมดในกลุ่มนี้ 50 รายการ พบมีการสำรองไว้จำหน่าย จำนวน 44 รายการ รายการยาสมุนไพรที่มีจำหน่ายมากที่สุด 5 ลำดับแรก คือ ยาแก้ไอผสมมะขามป้อม (185 ร้าน ร้อยละ 92.5) ยากษัยเส้น (175 ร้าน ร้อยละ 87.5) ยาผสมเพชรสังฆาต (152 ร้าน ร้อยละ 76.0) ยาขี้ผึ้งไฟล (123 ร้าน ร้อยละ 61.5) และยาประคบ (12 ร้าน ร้อยละ 60.5) รายการยาที่ไม่มีการสำรองไว้จำหน่ายจำนวน 6 รายการ ได้แก่ ยารักษาพยาธิ ยาไฟประลัยกัลป์ ยาประสะประะใหญ่ ยาหัตถาร และยาตรีเณรมาศ ดังแสดงในตารางที่ 3

กลุ่มที่ 2 ยาพัฒนาจากสมุนไพร

รายการยาพัฒนาจากสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านขายยาในจังหวัดอุดรธานี มีครบทั้ง 8 กลุ่มอาการและมีครบทั้ง 24 รายการที่ระบุในบัญชียาหลักแห่งชาติฉบับ พ.ศ.

ตารางที่ 3. กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ ที่มีจำหน่ายในร้านขายยา (n=200)

ชื่อยาสมุนไพร	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ
ยารักษากลุ่มอาการระบบไหลเวียนโลหิต (แก้ลม)		
ยาหอมเทพจิตร	95	47.5
ยาหอมแก้ลมวิงเวียน	84	42.0
ยาหอมทิพโอสถ	38	19.0
ยาหอมนวโกฐ	28	14.0
ยาหอมอินทจักร์	2	1.0
ยารักษากลุ่มอาการระบบทางเดินอาหาร		
กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ		
ยาธาตุดอบเชย	18	9.0
ยาประสะกะเพรา	14	7.0
ยาธาตุนคร	7	3.5
ยาเบญจกูล ²	6	3.0
ยาประสะกานพลู	4	2.0
ยามันทรธาตุ	4	2.0
ยามหาจักร์ใหญ่	4	2.0
ยาประสะเจตพังคี	1	0.5
กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องผูก		
ยาธรณีสัณตะฆาต ³	28	14.0
ยาถ่ายดีเกลือฝรั่ง	14	7.0
กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสีย		
ยาเหลืองปิดสมุทร	10	5.0
กลุ่มยาบรรเทาโรตติตติวทวารหนัก		
ยาผสมเพชรสังฆาต	152	76.0
ยาริตติตติวมหากาฬ	8	4.0
ยารักษากลุ่มอาการทางสูติ-นรีเวชวิทยา		
ยาสตรีหลังคลอด	104	52.0
ยาประสะไพล	32	16.0
ยาเล็อดงาม	7	3.5
ยาปลูกไฟธาตุ ⁴	6	3.0
ยาไฟห่ากอง	2	1.0
ยาแก้ไข้		
ยาเขียวหอม	100	50.0
ยาจันทร์ลีลา	25	12.5
ยาหาราก	12	6.0
ยามหานลิแห่งทอง	4	2.0
ยาประสะจันทร์แดง	2	1.0

ตารางที่ 3. กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ ที่มีจำหน่ายในร้านขายยา (n=200) (ต่อ)

ชื่อยาสมุนไพร	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ
ยารักษากลุ่มอาการระบบทางเดินหายใจ		
ยาบรรเทาอาการไอ		
ยาแก้ไอผสมมะขามป้อม	185	92.5
ยาประสะมะแว้ง	83	41.5
ยาตรีผลา	47	23.5
ยาแก้ไอผสมกานพลู	32	16.0
ยาอำมฤควาที	10	5.0
ยาแก้ไอผสมมะนาวดอง	8	4.0
ยาแก้ไอพื้นบ้านอีสาน	1	0.5
ยาบรรเทาอาการหวัด		
ยาปราบชมพูทวีป	2	1.0
ยาบำรุงโลหิต		
ยาบำรุงโลหิต	75	37.5
ยารักษากลุ่มอาการกล้ามเนื้อและกระดูก		
ยาสำหรับรับประทาน		
ยาขับยเส้น	175	87.5
ยาผสมเถาวัลย์เปรียง	74	37.0
ยาแก้ลมอัมพฤกษ์	4	2.0
ยาผสมโคคลาน	4	2
ยาสำหรับใช้ภายนอก		
ยาขี้ผึ้งไพล	123	61.5
ยาประคบ	121	60.5
ยาบำรุงธาตุปรับธาตุ		
ยาตรีพิภัก	2	1.0
1: ยาธาตุนคร เป็นยาในกลุ่มยารักษาอาการระบบทางเดินอาหาร กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และกลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสีย		
2: ยาเบญจกูล เป็นยาในกลุ่มยารักษาอาการระบบทางเดินอาหาร กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืด ท้องเฟ้อ และกลุ่มยาบำรุงธาตุปรับธาตุ		
3: ยาธรณีสัณตะฆาต เป็นยาในกลุ่มยารักษาอาการระบบทางเดินอาหาร กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องผูกและยารักษาอาการกล้ามเนื้อและกระดูก ยาสำหรับรับประทาน		
4: ยาปลูกไฟธาตุ เป็นยารักษาอาการทางสูติ-นรีเวชวิทยา และยาบำรุงธาตุปรับธาตุ		

2561 รายการยาสมุนไพรในกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพรที่มีจำหน่ายมากที่สุด 5 ลำดับแรกคือ ยาขมิ้นชัน (198 ร้าน ร้อยละ 99.0) ยาฟ้าทะลายโจร (195 ร้าน ร้อยละ 97.5) ยามะขามแขก (190 ร้าน ร้อยละ 95.0) ยาวานหางจระเข้ (173 ร้าน ร้อยละ 86.5) และยารางจืด (129 ร้าน ร้อยละ 64.5) ดังแสดงในตารางที่ 4

ตารางที่ 4. ยาพัฒนาจากสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านขายยา (n=200)

ชื่อยาสมุนไพร	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ
ยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหาร		
กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืดท้องเฟ้อ		
ยาขมิ้นชัน	198	99.0
กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องผูก		
ยามะขามแขก	190	95.0
ยาชุมเห็ดเทศ	13	6.5
กลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสีย		
ยากล้วย ¹	21	10.5
กลุ่มยารักษาแผลในกระเพาะอาหาร		
กลุ่มยาบรรเทาอาการคลื่นไส้อาเจียน		
ยาขิง ²	89	44.5
ยารักษาอาการของระบบทางเดินหายใจ		
ยาฟ้าทะลายโจร ³	195	97.5
ยารักษาอาการทางระบบผิวหนัง		
ยาวานหางจระเข้	173	86.5
ยาบัวบก ⁴	120	60.0
ยาพญายอ	76	38.0
ยาทิงเจอร์พลู	10	5.0
ยาเมล็ดน้อยหน่า	9	4.5
ยาเปลือกมังคุด	4	2.0
ยาทิงเจอร์ทองพันชั่ง	4	2.0
ยารักษาอาการทางกล้ามเนื้อและกระดูก		
ยาสำหรับรับประทาน		
ยาเถวัลย์เปรียง	73	36.5
ยาสารสกัดจากเถวัลย์เปรียง	60	30.0
ยาสำหรับใช้ภายนอก		
ยาไหล	124	62.0
ยาน้ำมันไหล	105	52.5
ยาพริก	94	47.0

ตารางที่ 4. ยาพัฒนาจากสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านขายยา (n=200) (ต่อ)

ชื่อยาสมุนไพร	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ
ยารักษาอาการทางระบบทางเดินปัสสาวะ		
ยาหญ้าหนวดแมว	42	21.0
ยากระเจียวแดง	7	3.5
ยาแก้ไข้ แก้ร้อนใน		
ยามะระขี้นก	79	39.5
ยาหญ้าปักกิ่ง	38	19.0
ยาถอนพิษเบื่อเมา		
ยารางจืด ⁵	129	64.5
ยาลดความอยากบุหรี		
ยาหญ้าดอกขาว	20	10.0

1: ยากล้วย เป็นยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหารกลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสียและกลุ่มยารักษาแผลในกระเพาะอาหาร

2: ยาขิง เป็นยาในกลุ่มยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหาร กลุ่มยาขับลม บรรเทาอาการท้องอืดท้องเฟ้อและกลุ่มยาบรรเทาอาการคลื่นไส้อาเจียน

3: ยาฟ้าทะลายโจร เป็นยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหารกลุ่มยาบรรเทาอาการท้องเสียและเป็นยารักษาอาการของระบบทางเดินหายใจ

4: ยาบัวบก เป็นยารักษาอาการทางระบบผิวหนังและยาแก้ไข้ แก้ร้อนใน

5: ยารางจืด เป็นยาแก้ไข้ แก้ร้อนใน และยาถอนพิษเบื่อเมา

ค่าเฉลี่ยรายการยาสมุนไพร

จากรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2561 ทั้งหมด 74 รายการ พบว่ามีจำนวนรายการยาสมุนไพรจำหน่ายในร้านขายยา เฉลี่ย 18.1 ± 7.0 รายการ (ค่าสูงสุด 42 ค่าต่ำสุด 4) กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ พบเฉลี่ย 8.8 ± 4.0 รายการจาก 50 รายการ (ค่าสูงสุด 22 ค่าต่ำสุด 2) กลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพรเฉลี่ย 9.4 ± 3.7 รายการจาก 24 รายการ (ค่าสูงสุด 20 ค่าต่ำสุด 2)

เมื่อเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยจำนวนรายการยาสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านขายยาจำแนกตามลักษณะต่าง ๆ ของร้านขายยา อันได้แก่ ที่ตั้งร้านยา ลักษณะของผู้รับบริการส่วนใหญ่ของร้าน ระยะเวลาที่ร้านเปิดดำเนินการ และจำนวนชั่วโมงในการเปิดทำการของร้านต่อวัน พบว่า ร้านขายยาที่มีชั่วโมงในการเปิดทำการ 10 ชั่วโมงขึ้น

ตารางที่ 5. รายการยาสมุนไพรที่มีจำหน่ายในร้านขายยาจำแนกตามลักษณะของร้านขายยา (n=200)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน (n)	รายการยาสมุนไพร		
		ค่าเฉลี่ย (SD)	ความแตกต่างค่าเฉลี่ย (95%CI)	P
ที่ตั้งร้านยา			0.55 (-1.42 ถึง 2.53)	0.582
ในเขตเมือง	85	18.45 (6.89)		
ในเขตชุมชน	115	17.90 (7.22)		
ลักษณะของผู้รับบริการส่วนใหญ่ของร้าน			1.41 (-0.64 ถึง 3.47)	0.178
ลูกค้าประจำ	132	18.62 (7.26)		
ลูกค้าจร	68	17.20 (6.47)		
ระยะเวลาที่ร้านเปิดดำเนินการ			0.47 (-1.80 ถึง 2.75)	0.680
10 ปีขึ้นไป	65	18.46 (8.11)		
ต่ำกว่า 10 ปี	135	17.98 (6.45)		
จำนวนชั่วโมงในการเปิดทำการของร้านต่อวัน			3.22 (1.00 ถึง 5.44)	0.005
10 ชั่วโมงขึ้นไป	150	18.94 (6.68)		
ต่ำกว่า 10 ชั่วโมง	50	15.72 (7.51)		

ไปต่อวันมีปริมาณรายการยาสมุนไพรมากกว่าร้านที่มีเปิดน้อยกว่า 10 ชั่วโมงต่อวันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ผลต่างของค่าเฉลี่ยคือ 3.22 รายการ, 95% CI =1.00-5.44, P=0.005) รายละเอียดแสดงในตารางที่ 5 ส่วนลักษณะด้านอื่น ๆ พบว่า ไม่มีผลต่อจำนวนรายการยา

จำนวน 125 รายการ) ขมิ้นชันแคปซูล (ร้อยละ 19.1 จำนวน 120 รายการ) มะขามแขก (ร้อยละ 9.8 จำนวน 62 รายการ) ยาน้ำแก้ไอมะขามป้อม (ร้อยละ 9.4 จำนวน 59 รายการ) และเพชรสังฆาต (ร้อยละ 8.9 จำนวน 56 รายการ) ดังแสดงในตารางที่ 6

รายการยาสมุนไพรที่ผู้รับบริการเลือกใช้

ในรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่ผู้มารับบริการเรียกหาจำนวน 630 คำตอบ รายการที่ถูกเรียกหามากที่สุด 5 ลำดับแรกคือ ฟ้าทะลายโจร (ร้อยละ 19.8

การอภิปรายผล

การศึกษานี้ใช้รายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ.2561 ในการสร้างบัญชีรายการยาเพื่อเก็บข้อมูล เนื่องจากเป็นบัญชียาหลักแห่งชาติฉบับล่าสุดใน

ตารางที่ 6. รายการยาสมุนไพรที่ผู้มารับบริการนิยมเลือกใช้หรือเรียกหา (n=630)

ชื่อยาสมุนไพร	จำนวน (แห่ง)	ร้อยละ	กลุ่มยา ¹
ฟ้าทะลายโจร	125	19.84	ยาพัฒนาจากสมุนไพร
ขมิ้นชันแคปซูล	120	19.05	ยาพัฒนาจากสมุนไพร
มะขามแขก	62	9.84	ยาพัฒนาจากสมุนไพร
ยาน้ำแก้ไอมะขามป้อม	59	9.37	ยาพัฒนาจากสมุนไพร
เพชรสังฆาต	56	8.89	กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ
ใบบัวบกแคปซูล	50	7.94	ยาพัฒนาจากสมุนไพร
ยาเขียวหอม	43	6.83	กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ
ยาอมมะแว้ง	40	6.35	กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ
รากสามสิบ, ขี้ผึ้งไฟ	38	6.03	กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ
ยาหอมแก้วิงเวียน	37	5.87	กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ

1: จำแนกตาม รายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2561

ขณะที่ขอรับการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ซึ่งบัญชียาหลักแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ.2561 แบ่งยาสมุนไพรออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณ และกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพร การศึกษานี้สามารถระบุรายการยา กลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณและกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพรที่ร้านยาส่วนใหญ่ในจังหวัดอุดรธานีนิยมมีสำรองไว้จำหน่าย อาทิเช่น ยารักษากลุ่มอาการระบบไหลเวียนโลหิตที่ร้านยาส่วนใหญ่มีสำรองไว้จำหน่ายคือ ยาหอมเทพจิตร (ร้อยละ 47.5 ของร้านยา) ยารักษาอาการระบบทางเดินอาหาร กลุ่มยาบรรเทาโรคผิวหนัง คือ ยาผสมเพชรสังฆาต (ร้อยละ 76.0) ยารักษาอาการทางสูติ-นรีเวชวิทยา คือ ยาสตรีหลังคลอด (ร้อยละ 52.0) ยาแก้ไอ คือ ยาเขียวหอม (ร้อยละ 50.0) ยารักษาอาการระบบทางเดินหายใจ กลุ่มบรรเทาอาการไอ คือ ยาแก้ไอผสมมะขามป้อม (ร้อยละ 92.5) ยาประสะมะแว้ง (ร้อยละ 41.5) ยารักษาอาการกล้ามเนื้อและกระดูก กลุ่มยาสำหรับรับประทาน คือ ยากษัยเส้น (ร้อยละ 87.5) กลุ่มยาสำหรับใช้ภายนอก คือ ยาขี้ผึ้งไฟล (ร้อยละ 61.5) ยาเหล่านี้จำนวนหนึ่งเป็นยาสามัญประจำบ้านด้วยตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องยาสามัญประจำบ้าน พ.ศ. 2556 (7) และฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2557(8) และพ.ศ. 2562 (9) ประกาศดังกล่าวกำหนดยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณเป็น 2 กลุ่มใหญ่ กลุ่มที่ 1 คือตำรับที่มีตัวยาดตามที่กำหนดหนึ่งตัวหรือมากกว่า จำแนกตามย่อยได้ 22 กลุ่มอาการ กลุ่มที่ 2 คือกลุ่มยาตำรับแผนโบราณจำนวน 24 ตำรับ หลังจากมีประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่อง หลักเกณฑ์วิธีการ และเงื่อนไขของผลิตภัณฑ์สมุนไพรขายทั่วไป ลงวันที่ 22 มกราคม พ.ศ. 2564 (10) ส่งผลให้ยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณถือเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรประเภทขายทั่วไปตามประกาศนี้อาทิเช่น ยาแก้ไอมะขามป้อม เพชรสังฆาต ยาประสะกะเพรา ยาประสะกานพลู ยาธรณี สันตะฆาต ยาเหลืองปิดสมุทร ยาธาตุบรรจบ (8) จึงควรส่งเสริมให้ร้านยามียากกลุ่มนี้จำหน่าย ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปทราบและส่งเสริมให้ประชาชนใช้ในการดูแลตนเองเบื้องต้นเมื่อเกิดอาการเจ็บป่วยเล็กน้อยด้วยยาเหล่านี้ ยาที่ไม่ปรากฏว่ามีจำหน่ายที่ร้านใดเลยมี 6 รายการ คือ ยารักษาอาการระบบทางเดินอาหาร ได้แก่ ยาวิสมพะโยม ยาอภัยสาลี ยารักษาอาการทางสูติ-นรีเวชวิทยา ได้แก่ ยาไฟประลัยกัลป์ ยาแก้ไอ ได้แก่ ยาประสะเปราะใหญ่ ยารักษาอาการกล้ามเนื้อและกระดูก กลุ่ม

ยาสำหรับรับประทาน ได้แก่ ยาสหัตถรา และยาบำรุงธาตุปรับธาตุ ได้แก่ ยาตรีเษรมาศ (11) จึงควรส่งเสริมให้มีไว้จำหน่ายในร้านขายยาของจังหวัดอุดรธานี เพื่อให้สามารถหายาในกลุ่มยาแผนไทยหรือยาแผนโบราณได้ทุกรายการ

ในส่วนของกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพร จำนวน 24 รายการ พบมีจำหน่ายในจังหวัดอุดรธานีทุกรายการ โดยในภาพรวมพบว่า ร้านยาสารองยาในกลุ่มนี้ไว้ประมาณ 10 รายการ (ค่าเฉลี่ย 9.4 ± 3.7 รายการ) และยังพบว่า ร้านขายยาบางร้านมียาในกลุ่มนี้สำรองไว้จำหน่ายมากถึง 20 รายการ การที่รายการยาสมุนไพรส่วนใหญ่ที่ร้านยาสารองไว้จำหน่ายเป็นกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพรซึ่งเป็นลักษณะของยาเดี่ยว อาจเป็นไปได้ว่ายาเหล่านี้หาซื้อมาสารองไว้จำหน่ายง่ายกว่ายาแผนไทยหรือมีกำไรต่อหน่วยที่สูงกว่า เนื่องจากการศึกษาในร้านยาที่ผ่านมาหลายการศึกษาระบุว่าเหตุผลทางธุรกิจเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญในการพิจารณาเลือกยาเข้ามาจำหน่าย อาทิเช่นการศึกษาของ แสงสุข พิทยานุกุล และคณะ (12) ในเรื่องการศึกษาเลือกใช้บริการร้านขายยาของผู้บริโภคไทย อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาครั้งนี้ ไม่ได้สอบถามเหตุผลในการเลือกยาแต่ละรายการเข้ามาสำรองไว้จำหน่าย หรือเหตุผลในการไม่มียาบางรายการสำรองไว้จำหน่าย ในการศึกษาครั้งต่อไปควรรวบรวมข้อมูลเหตุผลหรือเกณฑ์ในการสำรองยาไว้จำหน่ายเพื่อเป็นข้อมูลนำเข้าในการส่งเสริมให้มียาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติจำหน่ายในร้านขายยามากขึ้น

ร้านขายยาที่จำนวนชั่วโมงในการเปิดทำการของร้านต่อวัน 10 ชั่วโมงขึ้นไป มีค่าเฉลี่ยรายการสมุนไพรมากกว่าร้านที่เปิดน้อยกว่า 10 ชั่วโมง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (ความแตกต่างของค่าเฉลี่ย 3.22 รายการ, $95\% \text{ CI} = 1.00, 5.44, P=0.005$) อาจเนื่องมาจากจำนวนผู้รับบริการที่มากกว่าและหลากหลายกว่า จึงพบความต้องการของลูกค้ามากกว่า

จากคำตอบของเภสัชกรพบว่า รายการยาสมุนไพรที่ถูกเรียกหามากที่สุด 5 ลำดับแรกเป็นยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติกลุ่มพัฒนาจากสมุนไพรซึ่งเป็นยารักษาอาการของระบบทางเดินอาหาร และยารักษาอาการของระบบทางเดินหายใจ คือ ฟาโทะลายโจร ขมิ้นชันแคปซูล มะขามแขก ยาน้ำแก้ไอมะขามป้อม และเพชรสังฆาต ในกรณีที่มีร้านขายยาเปิดใหม่ ยาเหล่านี้จึงควรมีสต็อกไว้เพื่อจำหน่ายให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค และควรยกระดับมาตรฐานการผลิตยาสมุนไพร

กลุ่มนี้ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการผลิตยาที่ดี ซึ่งจะเป็นการเพิ่มความมั่นใจต่อผู้บริโภคและเป็นการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันรองรับการเปิดเสรีทางการค้าในกลุ่ม AEC (ASEAN Economic Community) หนึ่งในช่วงที่เก็บข้อมูลเป็นช่วงฤดูหนาว (พฤศจิกายน ถึง ธันวาคม 2564) ร่วมกับการระบาดของโรค COVID-19 จึงอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ความต้องการของยาฟ้าทะลายโจรมีปริมาณสูงขึ้น และอาจไม่สะท้อนถึงรายการยาสมุนไพรที่ร้านยาสำรองไว้จำหน่ายในช่วงฤดูกาลอื่น ผลของการสำรวจรายการยาสมุนไพรในร้านขายยาและรายการยาสมุนไพรที่ได้รับความนิยมจากผู้มารับบริการที่ร้านขายยาครั้งนี้ สอดคล้องกับการศึกษาของ วิริญญา เมืองช้าง (13) ในอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ที่พบว่า ประชาชน ร้อยละ 88 ใช้อยาสมุนไพรเองเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยในโรคระบบทางเดินหายใจเป็นอันดับแรก รองลงมาคือ โรคระบบทางเดินอาหาร ตามลำดับ จึงควรส่งเสริมให้ร้านยามียาเหล่านี้ไว้จำหน่ายด้วยเช่นกัน

จุดแข็งของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ในการสำรวจรายการยา ผู้วิจัยใช้วิธีเดินทางไปยังแต่ละร้านด้วยตนเอง ซึ่งนอกจากจะสำรวจรายการยาด้วยบัญชีรายการแล้ว ยังสามารถตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลซ้ำด้วยการดูจากสินค้าจริงที่อยู่ในร้านขายยา อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้สำรวจเฉพาะรายการยาและค่าเฉลี่ยจำนวนรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป ควรศึกษารายการยาสมุนไพรที่อยู่นอกบัญชียาหลักแห่งชาติด้วย อีกประการ คือ การรวบรวมรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่ผู้มารับบริการที่ร้านขายยาจังหวัดอุดรธานีเลือกใช้ครั้งนี้ ไม่ได้สอบถามเหตุผลในการเลือกยาแต่ละรายการเข้ามาจำหน่าย หรือเหตุผลในการไม่มีขายบางรายการสำรองไว้จำหน่าย ในการศึกษาค้นคว้าต่อไปควรรวบรวมข้อมูลเหตุผลหรือเกณฑ์ในการสำรองยาไว้จำหน่าย เพื่อเป็นข้อมูลนำเข้าในการส่งเสริมให้มียาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติจำหน่ายในร้านยามากขึ้น

สรุป

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าจำนวนรายการยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติที่มีจำหน่ายในร้านขายยาในจังหวัดอุดรธานี ยังมีอยู่ไม่ถึงร้อยละ 25 ของรายการยาทั้งหมดในบัญชียาหลักแห่งชาติ รายการยาที่ผู้รับบริการส่วนใหญ่เรียกหาเป็นสมุนไพรในกลุ่มยาพัฒนาจากสมุนไพร ภาครัฐควรดำเนินการเพื่อเพิ่มบทบาทของร้านขายยาในการ

สนับสนุนการใช้อยาสมุนไพรโดยเฉพาะอย่างยิ่งยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติ

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณคณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่สนับสนุนทุนในการทำวิจัยครั้งนี้ การวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จากผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี และเจ้าของกิจการร้านยาที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

1. Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health. Handbook for Administrators of Thai Traditional and Integrated Medicine Bangkok: Thammasat University; 2017.
2. National Drug Committee. Notification of the National List of Essential Medicine A.D. 1999. List of herbal medicine products. Bangkok. Subcommittee for the Development of the National List of Essential Medicine; 1999.
3. National Drug Committee. List of herbal medicine products A.D. 2006 according to the Notification of the National Drug Committee (No 5) A.D. 1999 regarding National List of Essential Medicine A.D. 1997 (No 4). Bangkok: Agricultural Cooperative Federation of Thailand; 2006.
4. Notification of the National Drug Committee on the National List of Essential Medicine A.D. 2018 (No 4). Royal Gazette No.128, Part 72D special (Jun 28, 2018).
5. Notification of the National Drug Committee on the National List of Essential Medicine A.D. 2018. Royal Gazette No.135 Part 230D special (Sep 19, 2018).
6. Daniel WW. Biostatistics: A foundation for analysis in the health sciences. 6th eds. Singapore: John Wiley & Sons; 1995.
7. Notification of the Ministry of Public Health on traditional household remedy A.D. 2013. Royal Gazette No 130 Part 21D special (Feb 14, 2013).

8. Notification of the Ministry of Public Health on traditional household remedy (No 2) A.D. 2014. Royal Gazette No 131 Part 78D special (May 16, 2014).
9. Notification of the Ministry of Public Health on traditional household remedy (No 3) A.D. 2019. Royal Gazette No.136 Part 164D special (Jun 27, 2019).
10. Notification of the Ministry of Public Health on guideline, procedure, and conditions of herbal products for general sale. Royal Gazette No 138 Part 39D special (Apr 30, 2021).
11. Notification of the National Drug Committee on the National List of Essential Medicine (No 2) A.D. 2012. Royal Gazette No 122 Part 50D (Aug 21, 2012).
12. Pithayanukul S, Chara-um S. The decision making of Thai Consumers towards pharmacies using. Journal of Business Administration the Association of Private Education Institutions of Thailand 2017; 6: 135-45.
13. Mueangchang W. Factors related to self-treatment with herbal remedies of people in Mea Chai district, Phayao province [master thesis]. Bangkok: Thammasat University; 2016.